

BIJDRAGE

PETER VANHOOREN, historicus

Blauwe boorden, witte kielen

Het eenheidsstatuut en de georganiseerde bediendebeweging

Het gedurende decennia aangekondigde eenheidsstatuut voor arbeiders en bedienden kwam erg moeizaam tot stand. Zo spraken de arresten van het Grondwettelijk Hof in 1993 en in 2011 elkaar tegen over de al dan niet grondwettelijkheid van ongelijkheid tussen beide statuten. Het eerste arrest hield, mede onder invloed van de bediendevakbonden, rekening met de historische dimensie ter verklaring en situering van het onderscheid. Dat element ontbrak in 2011. Dit artikel geeft een kort overzicht van de evolutie van de maatschappelijke positie van de

groep van de bedienden en de rol die hun georganiseerde beweging daarbij speelde. De hoge sociale status en het sterke klassenbewustzijn die tot diep in de jaren 1920 overeind bleven, leidden tot een duidelijk verschillende behandeling voor bedienden bij het tot stand komen van de eerste beschermende wetgeving. Na de malaise van het bediendevraagstuk kalfde de status in ijltempo af. De houding van de grote organisaties werd weliswaar beïnvloed door hun verschillende ideologische achtergrond, maar evolueerde mettertijd in een min of meer gelijklopende richting.

Detail van een 1 meikaartje uit 1929 waarop de arbeiders en bedienden opgeroepen worden om samen te betogen. (IEV, Brussel)

Het was op 8 juli 1993 – jawel, eenentwintig jaar geleden – dat het Arbitragehof, dat ondertussen het Grondwettelijk Hof heet, de kat de bel aanbond. Verschillende arbeidsrechtbanken hadden het hof om advies gevraagd bij de betwisting van opzegtermijnen van arbeidscontracten. Voor arbeiders en voor bedienden waren die immers sterk verschillend. De Wet op de arbeidsovereenkomsten uit 1978 was immers weinig meer dan een samenvoeging en een update van de diverse categorieën arbeidsovereenkomsten die al bestonden. Dat waren dan vooral die voor werklieden, uit 1900, en die voor

bedienden, volgens de Wet op het dienstcontract uit 1922.

In tegenstelling tot wat in de media vaak wordt verteld, beoordeelde het arrest van 1993 dat onderscheid níét als ongrondwettelijk: een eerste rechtzetting van een wijdverbreide misvatting. Het arrest suggereerde wel dat een geleidelijke toenadering wenselijk was en stelde dat nieuwe onderscheidingsregels niet meer konden. Maar op 7 juli 2011 oordeelde het Grondwettelijk Hof, nochtans verwijzend naar het arrest van 1993, dat het blijvende

onderscheid uit het verleden wél ongrondwettelijk was, te beginnen vanaf 8 juli 2013, precies twintig jaar na het eerste arrest. Daarmee sloot het Hof zich aan bij de stelling dat er best werd gestreefd naar een geleidelijke toenadering tussen de arbeidscontracten. Maar een essentiële nieuwigheid was dat het begrip geleidelijkheid nu de facto gedefinieerd was. De einddatum lag op twintig jaar na het eerste arrest. In 2011 restten er dus nog maar twee jaar. Een coup de théâtre van formaat dus.

Het compromis over het eenheidsstatuut

Uit het bovenstaande blijkt alvast dat de publieke opinie gedurende jaren op het verkeerde been is gezet omdat veel berichten in de media op foutieve informatie gebaseerd waren. Het arrest van 1993 oordeelde immers dat het onderscheid in statuut tussen arbeiders en bedienden niet ongrondwettelijk was en gaf daarvoor ook zelfs een aantal argumenten, onder meer de historische achtergronden.

Naarmate de deadline naderde, verslechterde de sfeer in het sociaal overleg. De standpunten van de vakbeweging en de werkgeversorganisaties lagen veel te ver uiteen; dat was al zo bij de aanvang van het debat, waarvan de aanzet al decennia geleden was gegeven. De werkgevers droomden luidop van het einde van de bestaande opzegregelingen voor bedienden, terwijl de beide grote vakbondsfederaties, zowel bij de arbeiders- als de bediendecentrales, een upgrade eisten voor de arbeiders naar het niveau van de bedienden. Die standpunten waren en bleven zo onverzoebaar dat er geen akkoord kwam tussen werkgevers en werknemers.

De ultieme onderhandelingen op 4 en 5 juli 2013 verliepen bijgevolg op een ongewone manier. De uitputtingsslag duurde

niet alleen 27 uur lang, ook zaten de verschillende partijen – vakbonden, werkgevers en regeringsvertegenwoordigers – in drie verschillende ruimten, met de minister van Werk en twee kabinetschefs als go-betweens. Het resultaat was dus geen akkoord, wel een compromis dat was opgelegd door de regering; dat is een tweede rechtzetting van een vaak gehoorde vergissing. Het compromis werd in een wettekst gegoten die met ingang van 1 januari 2014 (delen van) de arbeidsovereenkomstenwet van 1978 vervangt.

Wat zijn de belangrijkste gevolgen van dat compromis? Het verdwijnen van de carensdag (de onbetaalde eerste ziektedag) voor arbeiders en van het proeftijd kregen weinig aandacht. De focus lag en ligt vooral op de stapsgewijze gelijkschakeling van de opzegtermijnen en -vergoedingen. Daarbij behouden de bedienden hun al verworven rechten op 31 december 2013 en vertrekken alle werknemers op gelijke voet vanaf 1 januari 2014. Tot ongeveer 20 jaar anciënniteit lopen de nieuwe opzegtermijnen ongeveer gelijk met de vroegere minimumregeling voor bedienden, daarna worden ze minder gunstig. Voortaan worden ze uitgedrukt in weken, in plaats van dagen voor arbeiders of maanden voor bedienden. De eventuele mogelijkheid om nog betere regelingen te verkrijgen op het niveau van de sectoren en de blijvende lagere opzegtermijn voor bouwvakarbeiders zonder vaste werkplaats, blijven discussiepunten. Daarnaast worden voor de toekomst nog aanpassingen voorzien in onder meer de organisatie van de arbeidsrechtbanken, de paritaire comités en de kassen voor het vakantiegeld.

Wat sommige waarnemers gevreesd of gehoopt hadden, namelijk dat door dit dossier een tweespalt veroorzaakt zou worden binnen de werknemersbeweging tussen arbeiders en bedienden, is niet gebeurd.

Bedienden aan het werk, jaren 1930. (Amsab-ISG)

Bedienden anno 1900

Hoewel er bij beide vakbondsfederaties binnenskamers flink gediscussieerd werd, zijn de reacties van de bediendecentrales (LBC, BBTK) al bij al gematigd gebleven. Ook buitenstaanders waren daardoor in zekere mate verrast.

Waarom waren die besprekingen over een eenheidsstatuut zo moeilijk? Waarom oordeelde het Arbitragehof in 1993 dat het onderscheid tussen arbeiders en bedienden niet ongrondwettelijk was en waarom oordeelde het Grondwettelijk Hof in 2011 het omgekeerde? Hieronder gaan we dieper in op de historische oorzaken en achtergronden.

Het ontstaan van de groep van de bedienden ('klerken', 'beambten' ...) in de Europese samenlevingen valt samen met de ontwikkeling en de groei van de handel. De koopman liet zich voor zijn administratie bijstaan door een zoon, een vriend of een relatie. Naarmate de behoefte aan assistentie toenam, groeide de groep van de handelsbedienden. Het ging aanvankelijk dus helemaal niet om een gewone relatie werkgever-werknemer. Er wordt in dat verband gesproken over de delegatiethese: de vroegste bedienden namen één of meer taken over van hun patroon en traden dus op als zijn vervanger.

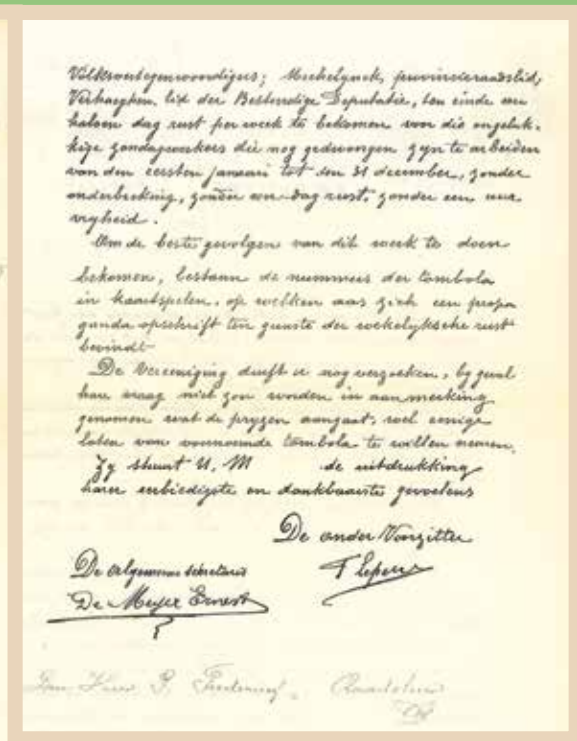
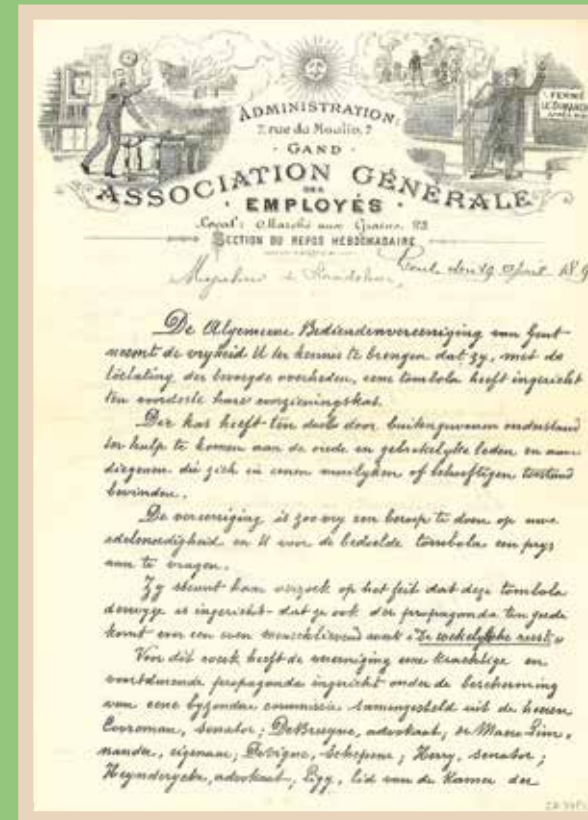
Nog aan het einde van de 19e eeuw vormden bedienden een klein, elitair groepje. Er waren toen zelfs meer werkgevers dan bedienden. Die laatsten hielden zich bezig met voor die tijd vrij ongebruikelijke werkzaamheden waarvoor je gestudeerd moest hebben, waarvoor je 'geleerd' moest zijn, al was het maar alleen kunnen lezen, schrijven en rekenen, in een tijd dat een groot deel van de bevolking nog analfabeet was. Daarnaast vertoonden klerken ook een aantal uiterlijke kenmerken die hen onderscheidden van de gewone man in de straat: hun kleding was burgerlijk, met kostuum, hoed, stijve boord, handschoenen en wandelstok, en ze spraken een andere taal – een zichzelf respecterende bediende sprak toen Frans. Bedienden woonden ook, net als hun werkgevers, dicht bij kantoor, in de stad dus.

Dat alles maakte dat de bedienden veel dichter bij de werkgevers stonden dan alle andere groepen, ofschoon het inkomen van de meeste klerken nauwelijks hoger lag dan dat van de gewone arbeiders – vanzelfsprekend bestonden er permanent grote verschillen binnen de beide groepen. Hoewel een bediende op het werk een beleefde afstand tot zijn werkgever bewaarde, bewoog hij zich in de vrije tijd toch in min of meer burgerlijke kringen, waar ook patroons en handelaars elkaar ontmoetten. Het gebeurde niet zelden dat bedienden huwden met meisjes uit de hogere burgerij. Dat werd soms als licht problematisch beschouwd omwille van de financiële draagkracht, maar stootte doorgaans niet op maatschappelijke afkeuring. Maar huwen met een arbeidersmeisje of een 'meid' was uit den boze: dodelijk voor het prestige van de klerk in kwestie. Al die elementen bepaalden de hoge status van de groep: door de rest van de bevolking werden bedienden niet beschouwd als arbeiders of werknemers, maar als behorend tot de 'middenstand'.¹

Ook de vroegste verenigingen voor bedienden getuigen van die gemengde identiteit. Ze hadden immers helemaal geen syndicaal karakter. Integendeel, meestal waren het vriendenkringen waar de klerken samen met hun werkgevers lid van waren. Als de werkgevers al niet zelf waren aangesloten, dan stimuleerden ze vaak wel de werking door die financieel of moreel te ondersteunen. De activiteiten waren vaak banketten of vriendenavonden. In enkele gevallen kwamen daar ook 'mutuelles' bij, een materiële bijstand bij ziekte of tijdelijke werkonbekwaamheid. Tijdens het laatste kwart van de 19e eeuw ontstonden er zo een 25 verenigingen voor bedienden, allemaal heel beperkt qua ledenaantal, impact en uitstraling.² Slechts drie daarvan overleefden de eeuwwisseling en bleken daarna toch nog belangrijk voor de ontwikkeling van de syndicale bediendebeweging.³

Het bediendevraagstuk en de eerste wetgeving

In de bovenstaande context is het weinig verwonderlijk dat de eerste wetgeving in verband met arbeidsovereenkomsten niet op bedienden van toepassing was. De wet van 10 maart 1900 had alleen betrekking op handarbeiders; in een toelichting bij de wet worden bedienden zelfs uitdrukkelijk uitgesloten, maar zonder een klare definitie. Tijdens het parlementaire debat voorafgaand aan de stemming van de wet pleitten sommigen wel voor toepassing op bedienden, maar zonder resultaat.⁴ Het tegendeel zou eigenlijk verwonderd hebben. Het in 1900 nog elitaire groepje eerbiedwaardige kantoorklerken had immers, wat de arbeidssituatie betrof, geen bescherming of regeling nodig. Het stond zo dicht bij de burgerij en de patronale wereld dat haast bij niemand de noodzaak of het nut ervan opkwam. Maar die staat van genade hield niet lang meer stand.

Aankondiging van een tombola voor de voorzieningskas van de Algemeene Bediendenvereniging in Gent. (Universiteitsbibliotheek Gent)

Twintig jaar later was de wereld radicaal veranderd. Het bediendevraagstuk – even zelfs een trendy term – stond gedurende gans de jaren 1920, en nog daarna, in het middelpunt van de belangstelling. Op 16 juli 1919 kwam voor het eerst de situatie van de bedienden onder de publieke aandacht, toen de regering in de Kamer een aantal vragen kreeg over de problemen waarmee deze sociale groep kreeg af te rekenen: lage lonen, geen juridische bescherming, geen regeling voor pensioen of vakantie, bedreiging van de gezondheid. De pers pikte massaal die signalen op en België kwam even in de ban van het bediendevraagstuk. Berichten over de talrijke tuberculosegevallen, over de materiële ellende door de sociale druk om hun 'standsfierheid' hoog te houden, over de benadeling in werklozensteun tegenover arbeiders (de zogenaamde 'hongermaand'

voor werkloze bedienden): tijdens de jaren 1920 en 1930 waren ze prominent aanwezig in de media.

De eerste beschermende wetten voor bedienden en de maatschappelijke debatten daarrond maken duidelijk dat er op korte tijd veel was veranderd, zowel in de geesten als op het terrein. Wat was er dan gebeurd? In een paar decennia was de groep enorm in aantal toegenomen: tussen 1910 en 1930 een verdubbeling in de privésector. De onverwachte massale werkloosheid vanaf 1930 – voor het eerst ook bij deze groep – veroorzaakte een geweldige psychologische schok en een algemeen malaisegevoel bij alle actoren: in de politiek, in de ondernemingen en op de kantoren en niet het minst bij de georganiseerde bediendebeweging. De vakbonden van alle strekkingen lieten

Alleen de onvoorzienige Bedienden

zouden de hongerkuur moeten doorstaan gedurende de maanden Juni en Juli

DAT ZOU EEN SCHREEUWENDE ONRECHTVAARDIGHEID ZIJN, die onze organisatie niet zou kunnen dulden en waartegen zij uit alle kracht protesteert.

Waarom deze twee hongermaanden behouden,

vermits de zeer christelijke minister van Arbeid er de onbillijkheid van erkende, toen hij op 1 Augustus, bij zijn antwoord aan de socialistische volksvertegenwoordigers zegde dat :

“ Deze zaak geregeld is en dat de carenciemaand voor de de bedienden werd afgeschaft. De toestand is aldus sinds twee maanden... ” ?

Waarom het stilzwijgen blijven bewaren

tegenover de brieven en de stappen aangewend door onze organisatie, die de volledige herstelling van een onrechtvaardigheid wil bekomen ?

Waarom een uitgave te weigeren van 100,000 fr. voor de voorzienige bedienden,

waar de minister een uitgave aanvaardt van 2,000,000 frank voor de onvoorzienigen ?

Heeft de zeer christene minister meer oor voor de stem van de kooplieden uit den tempel van het Centraal Nijverheids-Comitee dan voor die van de bedienden die slachtoffers zijn van de crisis ?

Zullen de bedienden, om gehoord te worden, harder moeten schreeuwen ?

Indien het moet, zijn wij daartoe bereid !

niet na om luid aan de alarmbel te trekken. Het imago en de status van de hele wereld van de bedienden kregen een onherstelbare klap. De heren klerken waren plots geen beschermde elite meer die tot de ‘middenstand’ hoorde, maar bevonden zich onverwacht snel in het gezelschap van het proletariaat van de handarbeiders en waren daardoor onderhevig aan een geweldige vervreemding. Het afkalven van de status was de ware oorzaak van het bediende-vraagstuk.

De eerste wetgeving kwam dus in die tijdsgeslacht tot stand. In 1920 verklaarde Joseph Wauters, minister van Nijverheid en Arbeid, nochtans in een omzendbrief nog dat de bestaande gezondheids- en veiligheidsvoorschriften voor de arbeiders niet van toepassing waren voor bedienden. Pas in 1939 kwam er een Koninklijk Besluit met regels om de gezondheid van kantoorbedienden te bevorderen. De Wet op het dienstcontract van 7 augustus 1922 regelde de arbeidsovereenkomst voor bedienden, opnieuw zonder duidelijke omschrijving, maar met in de toelichting een verwijzing naar ‘intellectueel werk’. Het is pas de wet van 1978 die een duidelijk verschil geeft tussen arbeiders en bedienden wat de toepassing van de arbeidsovereenkomst betreft: volgens artikels 2 en 3 verrichten de twee categorieën respectievelijk ‘in hoofdzaak handenarbeid’ en ‘in hoofdzaak hoofdarbeid’. De Wet op de arbeidsongevallen uit 1903 werd pas in 1930 uitgebreid tot de bedienden onder een bepaalde loongrens en in 1935 tot alle bedienden. Vanuit bepaalde hoeken kwam daarop toen nog kritiek, met de argumentatie dat bedienden toch bijna geen risico op ongevallen liepen.⁵

Bericht in het blad *De Bediende* over de zogenaamde hongermaand voor werkloze bedienden. (Amsab-ISG, Gent)

Hoogtij van het bediendeklassenbewustzijn

De drie kleine verenigingen voor bedienden die na de eeuwwisseling bleven bestaan, ontwikkelden zich verder tot grotere syndicaten die aan de basis lagen van de latere bediendebeweging. Zij waren het meest toonaangevend qua filosofie, programma, dynamiek en ledenaantal.

Het Syndicaat van Handel en Nijverheid werd in 1891 opgericht in Antwerpen. Het was de afgescheurde Antwerpse afdeling van het overkoepelende Algemeen Syndicaat van Reizigers, Klerken en Patroons. Het Syndicaat van Handel en Nijverheid bleef tot 1919 gemengd (bedienden en patroons samen) en was christelijk-katholiek van strekking. Als Bedienden Syndicaat van Handel en Nijverheid (BSHN) groeide het uit tot de belangrijkste organisatie in Vlaanderen. In 1934 fuseerde het met het Brusselse Nationaal Syndicaat voor Bedienden van België tot de Landelijke Bedienden Centrale (LBC).

Unitas werd ook in Antwerpen opgericht, in 1892. Vooral tijdens de jaren 1920 was deze organisatie zeer succesvol op regionaal niveau (in de provincies Antwerpen en Oost-Vlaanderen). Unitas noemde zichzelf onzijdig of neutraal en was de motor van de overkoepelende neutrale federatie Ligue Nationale des Employés. Het ging ten onder aan interne tegenstellingen en bleef na de Tweede Wereldoorlog alleen verder bestaan als een klein, liberaal ziekenfonds voor bedienden. Bij het grote publiek is de naam vooral bekend door de Unitas-tuinwijk in Deurne, in 1922 aangelegd met oorspronkelijk goedkope woningen voor kantoorbedienden.⁶

Het Syndicat des Employés tot slot werd in 1891 in Brussel opgericht. Het was de eerste socialistische organisatie voor bedienden. Dit syndicaat werd het embryo

van waaruit de socialistische bediendebe-
weging groeide.

Na de splitsing tussen bedienden en pa-
troons in 1919 ontwikkelde het BSHN een
nieuwe werking en een nieuwe visie op de
sociale ordening. Specifieke bediendebelan-
gen traden op de voorgrond, met een begin
van ondernemingswerking en looneisen,
met de oprichting van een stakingskas en
samenwerking met andere bediendebon-
den. De eerste harde acties van bedienden,
ook stakingen, kwamen er in de jaren 1920.

De nieuwe maatschappijvisie van het
syndicaat ontstond niet toevallig in het
veranderde maatschappelijk klimaat van
het bediendevraagstuk: de massale aan-
groei van de beroepsbevolking, de intrede
van het probleem van de werkloosheid
en het verlies aan status dat daarmee ge-
paard ging, leidden tot een radicalisering
bij de georganiseerde bediendebeweging.
Omdat het christelijke BSHN in oorsprong
een gemengde vereniging onder bescher-
ming van de werkgevers was, viel de plotse
koerswijziging hier sterker op dan bij de
andere organisaties. Door een interne her-
vorming en een statutenwijziging in 1922
vormde het syndicaat zichzelf om tot een
'standsgroep' voor bedienden. Daaronder
werd verstaan: een organisatie die alle be-
langen behartigde van de bediendeklasse,
zijnde de bedienden en hun familieleden.
En die belangen waren te interpreteren in
de brede zin: activiteiten op syndicaal vlak
en politieke beïnvloeding, maar ook op het
niveau van gezondheid en sociale zekerheid
(mutualiteit, werklozenkas), culturele, reli-
gieuze en technische vorming en opvoeding
(met leergangen en avondschool), ontspan-
ningsactiviteiten (sportieve en andere) en
ook de economische-financiële werking. Zo
ontstonden tal van subverenigingen (jeugd-
werking, vrouwenwerking, bibliotheek) en
een coöperatieve werking (Eigen Hulp) met

winkels, een restaurant en een café. Later
volgde nog een maatschappij voor de aan-
koop van goedkopere woningen: Het Huis
van de Bediende/La Maison de l'Employé.

De andere grote christelijke vakverenig-
ing voor bedienden, het Nationaal Syndi-
caat voor Bedienden van België, met zetel
in Brussel en actief over gans België be-
halve Antwerpen en het Waasland, volgde
dezelfde filosofie en wierp zich eveneens
op als verdediger van de hele 'bediende-
stand'. Naast een werkloosheidskas en een
mutualiteit verzorgde het Nationaal Syn-
dicaat ook een eigen café-restaurant aan
de Brusselse Grote Markt (Le Foyer des
Employés), een maatschappij voor goed-
kope bediendewoningen (La Prévoyance
Immobilière) en eigen coöperatieve winkels
voor de leden. De vakbond propageerde net
als de Antwerpse collega's de theorie dat de
bedienden een eigen sociale klasse vormden
op basis van een aantal kenmerken, zowel
sociaal, economisch, cultureel als psycho-
logisch, die hen onderscheidde van alle
andere sociale groepen: 'De bediende denkt,
redeneert, voelt, spreekt en handelt als be-
diende. [...] Die zielkundige eigenschap is
één der bijzonderste grondslagen van den
maatschappelijken stand der bedienden. [...] Vergelijkt men de bedienden, én bij de mid-
denstanders, én bij de werklieden, dan geeft
men zich aanstonds rekenschap dat bij hen
te vinden zijn, noch de verwaandheid van
dezen, noch de lichtzinnigheid van genen.'⁷

Die opmerkelijke accentverschuivingen
waren het gevolg van de veranderde maat-
schappelijke omstandigheden. Behalve het
einde van de samenwerking tussen bedien-
den en patroons binnen dezelfde organisa-
ties, was er vooral de groei van de onderne-
mingen en bijgevolg de enorme stijging van
het aantal bedienden. In de grote bedrijven
was de klerk niet langer de vertrouweling
van de werkgever, maar werd hij een van de
velen. Die evolutie, gecombineerd met het

feit dat jonge bedienden voortaan werden
gerekruteerd uit zeer verscheiden kringen
– ook uit arbeidersmilieus –, leidde tot een
nieuw klassenbewustzijn, volkomen los van
de werkgevers en het burgerlijke milieu.⁸

Bedienden en arbeiders samen voor de klassenstrijd

Een belangrijk verschil tussen de christe-
lijke en de socialistische bediendebeweging
was het toenmalige socialistische uitgangspunt
van de klassenstrijd, ook bij de bedien-
den, en dit van bij de aanvang. Weliswaar
was dit uitgangspunt niet altijd zo gemak-
kelijk te vertalen naar de achterban en naar
de buitenwereld, gelet op de algemeen gel-
dende maatschappelijke opvattingen over
bedienden, maar het principe was min of
meer duidelijk.

De stichtingsvergadering van het Syndicat
des Employés vond plaats op 7 december
1891 in het toenmalige Brusselse volkshuis
aan de Place de Bavière. Een groepje bedien-
den, waarvan een gedeelte lid was van de
Belgische Werkliedenpartij (BWP), kwam
toen samen om een voorlopig bestuursco-
mité te vormen van een nieuwe vereniging
voor handels- en kantoorbedienden, die
moest aanleunen bij het socialistische ge-
dachtegoed. Dat betekende inderdaad dat
er werd uitgegaan van het principe van de
klassenstrijd.⁹ Een van de eerste beslissin-
gen van de nieuwe vereniging was om toe
te treden tot de BWP. Op een meeting van
het Syndicat in januari 1892, die werd bij-
gewoond door twee afgevaardigden van de
BWP, werd uitgebreid aandacht besteed aan
het standpunt dat bedienden en handar-
beiders gelijklopende sociaal-economische
belangen hadden.¹⁰ Dat de eerste syndicale
acties, propaganda en rekrutering in Brus-
sel onder meer sterk gericht waren op de
warenhuisbedienden was ongetwijfeld

niet geheel toevallig: dat waren immers
niet de klassieke kantoorbedienden wat
betreft imago, werkomstandigheden en po-
sitie tegenover hun werkgever. Zij hadden
een duidelijk minder burgerlijk aanzien en
waren groter in aantal binnen eenzelfde
onderneming.

In de loop van de periode 1895-1920
ontstonden in een aantal steden nieuwe,
aanvankelijk zeer kleine, socialistische
bediendebonden: eerst in Luik, daarna in
Antwerpen, Gent, Verviers en Mons. Al die
verenigingen waren volledig autonoom en
onafhankelijk van elkaar. Pas in 1920 vorm-
den ze samen de nieuwe eenheidsorganisa-
tie Algemeene Bond der Bedienden, Tech-
nici en Handelsreizigers.¹¹ Maar voor het
zover was, waren ze niet allemaal lid van de
BWP. Zo was Antwerpen niet aangesloten,
en de bediendesyndicaten die wel onder-
deel van de partij waren, vroegen daarvoor
zelfs een verhoogde ledenbijdrage. Ook na
de oprichting van de eenheidsorganisatie
in 1920 maakten alle regionale secties van
de Algemeene Bond weliswaar deel uit van
de bediendecentrale van de Syndikale Kom-
missie (de voorloper van het ABVV), maar
bleef het hun vrij om al dan niet ook aan
te sluiten bij de socialistische partij.¹² De
leiding van de Algemeene Bond bleef steeds
consequent de eenheid binnen de grote so-
cialistische vakbeweging verdedigen als
een sterkte en een troef voor de bedienden
in hun syndicale strijd tegen het patronaat.
Bij de fusie van het nationaal syndicaat van
de nijverheidstekenaars (Union Syndicale
des Dessinateurs, Ingénieurs et Techni-
ciens, USDIT) met de Algemeene Bond in
1933 waren er binnen die eerste organi-
satie blijkbaar interne discussies over het
socialistisch eenheidsstreven en zette men
bij de Algemeene Bond alle zeilen bij om de
collega's te overtuigen van het belang van
eenheid in de klassenstrijd. 'De technici
zullen natuurlijk deze taak niet tot een goed

einde kunnen brengen dan in de mate dat zij zullen bewust zijn van het belang van heel de arbeidende klasse. USDIT heeft aan haar leden geen duidelijk beeld kunnen geven van hun plicht tegenover het proletariaat. [...] USDIT moest niet samensmelten met den Algemeenen Bond alleen om een oplossing te vinden voor zijn groote materiele zwakte, maar ook om zich geplaatst te zien voor dezelfde moeilijkheden als geheel de georganiseerde arbeidende klasse en om denzelfden strijd te voeren.’¹³

Uiteraard steunde de Algemeene Bond over het algemeen de eisen en de acties van de arbeidersorganisaties, en werden er voor de bedienden nog enkele doelstellingen bovenop geformuleerd omdat hun situatie niet als superieur aan die van de arbeiders werd beschouwd. Zo vond men het nodig om een minimumleeftijd te vragen voor beginnelingen omdat jonge klerken al te zeer werden uitgebuit, wat – aldus de Algemeene Bond en de andere bediendesyndicaten – mee de verantwoordelijkheid van ouders-handarbeiders en ouders-middenstanders was. Geheel volgens de mentaliteit van toen zagen zij hun zonen van veertien, vijftien jaar graag bediende worden en stuurden zij hen naar een kantoor ‘waar deze dan soms meer dan twee jaren voor niet arbeiden, zagezegd om hun stiel te leeren, maar in werkelijkheid stumperds werden voor altijd’.¹⁴ De diepe frustratie over de proletarisering van de bedienden was nooit ver weg, maar leidde bij de socialistische bediendebeweging doorgaans tot andere conclusies dan bij hun christelijke collega’s wat betreft de maatschappelijke positie van de bediendegroep, getuige de volgende aanklacht: ‘Die medewerker, die intellectueel, zoals hij zich graag zelf noemde, droeg boord, manchetten en zwart pak [...]; hij werkte hard, verkropte zijn leed, at niet genoeg, maar hij was trotsch, omdat hij zijn arbeid minder vernederend achtte dan dien

van den handarbeider met de vuile handen. [...] Dat was de goede oude tijd, de tijd van den eenzijdigen klassenstrijd, dien de kapitalisten zich vol heimwee herinneren.’¹⁵

Arbeidersstakingen werden in de mate van het mogelijke ondersteund, maar niet blindelings: volledige solidariteit met een staking van textielarbeiders in Verviers in 1935 kwam er pas na interne discussies bij de bediendebond.¹⁶ En nog na de oorlog (1947-1948) reageerde de socialistische bediendecentrale erg geïrriteerd op het idee van de bedrijfsbonden, naar aanleiding van het feit dat een aantal bedienden in het Luikse zich, tijdelijk, bij de arbeiderscentrale hadden aangesloten: ‘Het verschil van mentaliteit tussen de beide categorieën van werknemers maakt een totale en rechtstreekse samenwerking vooralsnog onmogelijk.’¹⁷

Nieuwe vakbonden

In de naoorlogse evolutie van de georganiseerde bediendebeweging vallen twee belangrijke tendensen aan te duiden. Enerzijds kwam er een einde aan de verenigingen die zich neutraal of onafhankelijk noemden. Tot in de jaren 1930 hadden zij een zekere rol gespeeld, maar na 1945 verdwenen ze volledig. Anderzijds versterkten de twee grote vakbondsfederaties hun greep en invloed op de bediendecentrales. De LBC werd na een ingreep van bovenaf een uitgesproken ACV-organisatie, met nog gedurende enige tijd interne wrijvingen tot gevolg. De Algemeene Bond nam een nieuwe start onder ABVV-auspiciën, als Bond van Bedienden, Technici en Kaders (BTK), en ging eveneens nauwer aanleunen bij de socialistische vakbond en beweging.

Onvermijdelijk had dat gevolgen, onder meer op ideologisch vlak. De ‘standsorganisatie’ voor bedienden, als uitdrukking van hun belangenverdediging op alle ter-

Oproep van het ABVV aan de arbeiders en bedienden om samen te strijden voor de vijfdagenweek, tijdens de 1 mei optocht van 1950 in Deinze. (Amsab-ISG, Gent)

reinen, hield op te bestaan bij de christelijke bediendebond. De gedachte van samenwerking tussen bedienden en arbeiders won ook daar veld. Nochtans gaf de oude bediendeklasse-opvatting zich niet zonder meer gewonnen. Vanaf 1960 werd de toenadering tussen arbeiders- en bediendestatuut een van de belangrijke items binnen de vakbonden en zelfs daarbuiten. Parallel dook de discussie op over de zogenaamde bedrijfsbonden, bedienden en arbeiders van één sector samen georganiseerd in dezelfde vakbond. Bij de bediendecentrales, vooral bij de christelijke LBC en de Waalse pendant Centrale nationale des Employés, stonden vele militanten en leidinggevenden zeer huiverachtig tegenover die voorstellen. Al

in 1960 werd op een congres van het ACV de eis vooropgesteld dat elke nivellering steeds naar omhoog en niet naar beneden moest gebeuren. Tot diep in de jaren 1970 spanden de bediendecentrales zich in om de noodzaak van een aparte syndicale belangenbehartiging te benadrukken.

De officiële eisenbundels tijdens die periode bevatten dan ook stevast vragen om het bediendestatuut te verbeteren, met aanpassingen aan de wet van 1922 en aan bestaande regels in de sociale zekerheid. Nog opmerkelijk in die context was een discussiepunt tijdens de jaren 1960 over de positie van gehuwde vrouwelijke bedienden. Voor de oorlog was het namelijk hoogst ongebruikelijk dat een vrouwelijke

bediende – er waren er toen nog heel weinig – haar loopbaan verderzette na een huwelijk. De sociale druk om te stoppen met werken was zeer groot. Ook werkgevers beschouwden het als normaal dat hun vrouwelijke bedienden stopten na hun huwelijk. Na de oorlog werd dat minder evident en de bediendebonden reageerden dus tegen die ongeschreven regel. Maar pas tijdens de jaren 1960 werden clausules in de arbeidsovereenkomst die het einde ervan voorzagen bij een huwelijk, ook officieel ongeldig. Een van de eerste syndicale ondernemingsacties (bij de bank Société Générale) had toen trouwens als belangrijkste eis de mogelijkheid voor vrouwelijke bedienden om in dienst te mogen blijven na hun huwelijk. De tijden waren definitief veranderd.¹⁸

De arresten

Ondanks het historische verschil in opvattingen over de positie van de bediendegroep tussen de socialistische en de christelijke bediendebeweging, dienden de LBC en de BBTK samen een zogenaamde memorie in bij de zitting van het Arbitragehof in 1993, waardoor ze tussenkomende partij waren. Omdat de memorie van de organisaties niet ontvankelijk werd verklaard, waren het technisch gezien de leidende figuren, de algemeen secretaris en de voorzitter, die tussenkomende partij waren. Ook de ministerraad, de toenmalige regering dus, was trouwens tussenkomende partij. Zonder al te veel in detail te treden, vermelden we hierna uit het arrest toch kort de meest opmerkelijke gegevens die betrekking hebben op wat voorafgaat.¹⁹

Een van de arbeidsrechtbanken die het Arbitragehof om advies hadden gevraagd, had geoordeeld dat de eiseres – namelijk de werknemer die de opzegregeling betwistte – onvoldoende had aangetoond dat zij

‘hoofdzakelijk hoofdarbeid verrichtte’ en dus aanspraak kon maken op een opzegregeling als bediende. Dat element brengt ons onmiddellijk bij de kern van de zaak.

De argumentatie van de tussenkomende bediendecentrales LBC en BBTK was opmerkelijk en kunnen we als volgt samenvatten:

- Het onderwerp van de aan het hof voorgelegde vraag raakt ‘de collectieve en corporatieve belangen van de bediendegroep’.
- De verschillende behandeling van bedienden en arbeiders heeft wel degelijk ‘een legitiem en objectief doel’, omdat men zich moet terugplaatsen in de tijd, dus binnen de historische context waarin de verschillende wetgevingen zijn tot stand gekomen.
- Het onderscheid tussen hoofdarbeid en handarbeid is een objectief element (ook de ministerraad baseerde zich als tussenkomende partij op dit argument): ‘Het onderscheidingscriterium tussen arbeiders en bedienden is van objectieve aard [...] en uitsluitend gesteund op de aard van de werkelijk gepresteerde arbeid.’

Het Arbitragehof hield wel degelijk rekening met de historische argumenten en ging in op de vragen om rekening te houden met de context waarin de diverse wetgevingen regulering was tot stand gekomen: ‘[...] dient rekening te worden gehouden met het feit dat wat overblijft van het desbetreffende onderscheid [...] zijn verklaring vindt in de geschiedenis. Gedurende generaties zijn beroepskeuzes gemaakt en situaties gegroeid op basis van het verschil in de juridische statuten.’ Mede op basis van die argumenten beoordeelde het Arbitragehof in 1993 het onderscheid als niet in strijd met de Grondwet. Het hof gaf wel aan dat de invoering van die verschillen op dat ogenblik (dus in 1993) onverantwoord zou zijn geweest.

Het arrest van het Grondwettelijk Hof van 2011 was heel wat minder subtiel in zijn motivatie.²⁰ Overigens zetelde geen enkele

van de rechters uit 1993 nog in 2011. De bediendeorganisaties waren geen tussenkomende partij meer, maar de ministerraad wel. Opvallend was dat de – minder verheven – argumentatie van de regering hier voornamelijk economisch geïnspireerd was: ‘Een en ander zou zeker leiden tot een plotselinge en onvoorziene stijging van de lasten voor de ondernemingen.’ Daaronder verstaan we: als de opzegregeling voor arbeiders wordt opgetrokken naar het niveau van die voor de bedienden. Het Grondwettelijk Hof oordeelde in 2011 dat de tijds-marge om tot een geleidelijke opheffing van het onderscheid tussen arbeiders en bedienden te komen ‘niet onbegrensd’ was en dat bijgevolg de betreffende artikels uit de wet van 1978 ditmaal wel in strijd waren met de Grondwet. Maar de gevolgen ervan bleven wel behouden tot 8 juli 2013, zijnde 20 jaar na het arrest van 1993.

Met het arrest van 2011 en het daaruit volgend compromis over het eenheidsstatuut komt er een (begin van het) einde aan de verschillen tussen arbeiders en bedienden, tenminste voor de politieke wereld en voor een belangrijk gedeelte wat de rechtspraak betreft. Psychologisch en cultureel blijven er nog een aantal muren overeind, zo tonen diverse sociologische studies aan. De tendens tot toenadering tussen de twee werelden die de werknemers gedurende anderhalve eeuw hebben gescheiden, is nog in volle ontwikkeling en dit lange verhaal is zeker nog niet voorbij.

- 1 Voor meer info over de groep van de bedienden, hun evolutie en hun sociale positie in historisch perspectief, zie: Peter VANHOOREN, *Bedienden in beweging. Een geschiedenis van de Landelijke Bedienden Centrale*, Antwerpen: LBC, 2005.
- 2 Peter VANHOOREN, *Bedienden in beweging [...]*; Guy MOREAU, *Entre classe ouvrière et petite bourgeoisie. Les premiers tentatives de syndicalisation des employés*. In: Ginette KURGAN-VAN HENTENRIJK &

Serge JAUMAIN (red.), *Aux frontières des classes moyennes. La petite bourgeoisie belge avant 1914*, Brussel: Editions de l'Université de Bruxelles, 1992; Guy MOREAU, *Les employés du commerce et de l'industrie en Belgique à la fin du XIXe siècle. Aperçu de leur condition et naissance du mouvement associatif (1891-1895)*, ULB, licentiaatsverhandeling, 1984.

- 3 Peter VANHOOREN, *Bedienden in beweging [...]*; Peter VANHOOREN, *Concordia. De geschiedenis van de Landelijke Bedienden Centrale*, Antwerpen: LBC, 1985.
- 4 Jo DEFERME, *Uit de ketens van de vrijheid. Het debat over de sociale politiek in België 1886-1914*, Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2007, p. 272.
- 5 Henri JACOB, *Bezwaren tegen de uitbreiding der wet betreffende de arbeidsongevallen tot de bedienden*. In: *Rechtskundig Weekblad*, (1932-1933), kol. 537-542.
- 6 *Unitas*, 08/1922.
- 7 *Het Recht der Bedienden*, 16/07/1921, p. 2.
- 8 Peter VANHOOREN, *Bedienden in beweging [...]*, pp. 30-34.
- 9 *Le Peuple*, 01/01/1892.
- 10 *Le Peuple*, 18/01/1892.
- 11 Algemeene Bond der Bedienden, Technici en Handelsreizigers, Congres 1937, p. 6.
- 12 *De Bediende*, 03/1930, pp. 7-8; *De Bediende*, 08-09/1931, pp. 4-5; Algemeene Bond der Bedienden, Technici en Handelsreizigers, Congres 1937, p. 6; In 1907 werd de mogelijkheid ingevoerd voor vakverenigingen om wel aan te sluiten bij de Syndikale Commissie (de voorloper van het ABVV) zonder daarom ook automatisch bij de BWP aan te sluiten.
- 13 *De Bediende*, 06/1933, pp. 2-3; *De Bediende*, 09/1933, p. 7; *Arbeidsblad*, 06/1933, p. 713; *Arbeidsblad*, 08/1933, pp. 945-946; Eerder had de USDIT al om aansluiting bij de Syndikale Commissie gevraagd, maar was dat geweigerd omdat per sector – in dit geval de bedienden – slechts één organisatie werd erkend.
- 14 *De Bediende*, 02/1927, p. 3.
- 15 Algemeene Bond der Bedienden, Technici en Handelsreizigers, Congres 1937, p. 4.
- 16 *De Bediende*, 12/1935, p. 4.
- 17 Bond van Bedienden, Technici en Kaders, Congres 1949, p. 2.
- 18 Peter VANHOOREN, *Bedienden in beweging [...]*, p. 225.
- 19 Arbitragehof, Arrest nr. 56/1993, 08/07/1993.
- 20 Grondwettelijk Hof, Arrest nr. 125/2011, 07/07/2011.